

Akateemikko Päiviö Tommila

Merkkivuosi 1809 -valtuuskunnan juhlapöytä

Porvoon tuomiokapituli lauantai 28. maaliskuuta 2009 klo 11.50

200 vuotta Porvoon valtiopäivistä

(muutosvarauksin)

Murroskohdat kansakuntien historiassa ovat usein alkuna kokonaisille uusille aikakausille. Niihin kohdistuu tavallista enemmän tutkimusta ja niiden ympärillä tapahtuu legendojen ja myyttien muodostumista, jotka vaikuttavat kansalaisten historiankuvaan ja kansalliseen itsetietoisuuteen. Kouluesimerkin tarjoavat J. L. Runebergin myös täällä Porvoossa luomat Vänrikit, joista taiteen keinoin on tullut käsin kosketeltavan todellisia. Kaikkia näitä elementtejä on vuosien 1808 ja 1809 historiallisessa kuvassa.

Vuoden 1808 Suomen sodan seurauksena Suomi liitettiin Venäjän keisarikuntaan ja tuli sen yhteydessä itsehallinnolliseksi suuriruhtinaskunnaksi. Suomen suuriruhtinaan arvo oli liitetty Ruotsin kuninkaan tituluuriin jo 1500-luvulla. Se oli enimmäkseen ollut paperilla, mutta juuri Suomen sodan aattona kolmivuotiaana kuollut pikkuprinssi Karl Gustaf oli kantanut tätä arvonimeä. Vuoden 1809 alussa Venäjän keisari Aleksanteri otti Suomen suuriruhtinaan arvonimen. Jo joulukuun 1. päivänä 1808 keisari oli määrännyt Suomen asiat esiteltäviksi suoraan hänelle, mikä merkitsi autonomisen aseman alkua. Samalla keisari nimitti Suomelle kenraalikuvernöörin, ja kun se lähetyskunta, joka Suomesta yleisen tavan mukaan oli lähetetty Pietariin, kieltäytyi toimimasta valtiopäivien nimissä, keisari Aleksanteri suostui kutsumaan Suomen säädyt koolle. Kokouspaikaksi tuli Porvoon Pietarin läheisyyden, tuomiokirkkonsa ja kokouksiin sopivan lukiotalonsa vuoksi.

Suomalaiset olivat tottuneet valtiopäivähallintoon, vaikka valtiopäiviä oli Kustaa III:n ja Kustaa IV Aadolfin aikana pidetty vain harvoin, mutta viimeksi koolla olleilla valtiopäivillä Norrköpingissä 1800 oli ollut niitäkin edusmiehiä, joita keväällä 1809 kokoontui Porvoossa. Tästä säätykokouksesta saatiin mallia Porvooseen, olivathan ne järjestetty pääkaupungin ulkopuolelle. Joitakin kertoja säätyjen edustajia oli myös Suomessa koottu maakuntatasoisille maapäiville, jota nimeä, ruotsiksi lantdag, myös Porvoon kokouksesta käytettiin. Luonteeltaan Porvoon säätykokous kuitenkin oli, kun maa oli eroamassa Ruotsista ja tulossa omaksi valtioksi, enemmän kuin tavalliset maapäivät. Kun suomen kieleen syntyi 1800-luvun puolimaissa valtio-sana ja kun säädyt alkoivat säännöllisesti kokoontua, valtiopäivien käsite ulotettiin myös vuoden 1809 maapäiviin.

Venäjän taholta oli jo aikaisempien 1700-luvun sotien päivinä ajateltu valtiopäiviä Suomessa maan tulevaisuutta harkittaessa. Sellaisia oli suunniteltu myös itsenäisyshankkeita 1780-luvulla hautonut eversti Göran Magnus Sprengtporten, joka oli näistä syistä joutunut siirtymään Venäjälle. Sodan lähestyessä hänet Pietarissa muistettiin Suomen olojen asiantuntijana. Hän alkoi hahmotella Suomen tulevaa hallintoa ja juuri hänestä tuli ensimmäinen kenraalikuvernööri. Tässä ominaisuudessa Sprengtporten oli Porvoon säätykokouksen avajaisissa keskeisesti esillä.

Ymmärtääksemme Porvoon valtiopäivien asemaa ja henkeä on lyhyesti kerrattava niihin johtanutta yleistä kehitystä. Suomen sota, oli alkanut helmikuussa 1808 tavoitteena pakottaa Ruotsi Englannin vastaiseen taloudelliseen saartoon Ranskan ja Venäjän keisarien Tilsitissä tekemän sopimuksen seurauksena. Kun Ruotsin kuningas Kustaa IV Aadolf ei suostunut mihinkään sovintoon Napoleonin kanssa, Venäjä aloitti sodan naapuriaan vastaan, sodan, joka pian muuntui valloitusodaksi hyökkääjän ilmoitettua pitävänsä Suomen. Tunnettu sodan kulun. Puolustava Suomen armeija vetäytyi kohti pohjoista venäläisten seurattessa nopeata vauhtia perästä. Kevään tultua omat joukot aloittivat etenemisen kohti etelää, mutta sotaonni kääntyi venäläisten saatua lisäyksiä ja näiden selustaan jätetyn Viaporin linnoituksen antauduttua. Heikoista mairinuousyrityksistä Ruotsin puolelta ja paikallisista sissitoimista ei ollut ratkaisevaa tukea, eivätkä muutamat voitokkaat taistelut pystyneet kääntämään sodan lopputulosta. Olkijoen sopimus marraskuussa 1808 päätti Suomen osalta sodan, joka kuitenkin jatkui Ruotsin puolella seuraavana vuonna. Haminan rauha solmittiin 17. syyskuuta 1809, puoli vuotta Porvoon valtiopäivien jälkeen. Yhtä kauan Suomi oli ollut venäläisten joukkojen miehittäjä, eteläinen Suomi jo puolitoista vuotta.

Jo ajan valtio-opillisten käsitykset edellyttivät, että vallatun maan oloja oli ryhdyttävä järjestämään, ja Suomen tapauksessa sitä selvemmin, kun maa jo sodan alkuvaiheissa ilmoitettiin otetuksi pysyvästi haltuun. Rauhoituspolitiikalle oli tärkeätä, että virkamiehet pysyivät toimissaan eivätkä paenneet, kuten oli ison- ja pikkuvihan aikana tapahtunut. Vain Pohjanmaalta siirtyi väkeä sodan jaloista Ruotsiin. Ylimmät hallintoportaat kuitenkin puuttuivat, kun yhteydet Tukholmaan katkesivat, eivätkä niitä pystyneet kuin osin korvaamaan venäläisten ylipäällikön kanslia ja oikeusasioita varten perustettu Keisarillinen komitea. Tämä puute alkoi tehdä mitä huonoimman vaikutuksen mielipiteisiin, kuten muuan tarkkailija ilmaisi, ja oman hallituksen tarve kasvoi.

Armeija marssii vatsallaan, ja kun käytiin sellaista liikkuvaa sotaa, jossa sotivien puolten armeijat kolmeen kertaan marssivat läpi Sisä-Suomen ja Pohjanmaan, ruoan ja rehujen kulutus oli suuri. Puolustavaa armeijaa varten oli kaupungeissa makasiineja, hyökkäävät venäläiset joukot kuljettivat mukanaan pitkiä kuormastoja. Nojattiin myös siihen, että sota elätti itsensä. Tarpeita tyydytettiin ostamalla maataloista, mutta myös pakkoverottamalla ja ryöstämällä. Omia joukkoja tietysti autettiin auliimmin. Sodan suuria sankareita olivat liikaa unohdetut kuormareiki ja Lotta Svärd.

Varsin yleisen jälkikäteen tulkinnan mukaan miehitysarmeija pidettiin kurissa. Tämän ei kuitenkaan tule peittää sitä tosiasiaa, että kansan muistissa venäläiset olivat vanhoja vainoojia eikä sitä että miehittäjien ja kantaväestön välillä tapahtui sodan edetessä hankauksia ja tappeluita, jotka saattoivat johtaa kostotoimiin ja sissitoimintaan. Huomattakoon, että pikkuvihaan ei ollut sen enempää aikaa kuin meidän ajastamme jatkosotaan. Juuri sissisotaa Venäjän puolella pelättiin; sellaiseen ranskalaiset olivat juuttuneet Espanjassa. Siksi rauhoituspolitiikan tarve kasvoi, jos ja kun maa aiottiin pitää.

Valloituksen vakiintuessa mielialat, ensiksi Etelä-Suomessa, tasaantuivat. Tätä tukivat säätyläisten piirissä jo 1700-luvun puolella levinneet defaitistiset näkemykset, että aikaa myöten Venäjän painetta ei pystytä torjumaan, sekä taloudellisen hyödyn ja kosmopoliittisuuden aatteet. Napoleonin sotien vuosina taas ruhtinaskuntia oli syntynyt ja hajonnut. Toisaalta oli siis olemassa latenttia mielialaa myönteiselle asennoitumiselle emämaan vaihtoa kohtaan, toisaalta vanhan vainolaisen pelkoa. Se rauhoituspolitiikka, jota Venäjän toimesta alettiin yhä enemmän harjoittaa, jakaantui myös kahtia. Kansaa pyrittiin rauhoittamaan säilyttämällä olot mahdollisimman paljon entisellään ja tekemällä helpotuksia. Virkamiehiä ja muita säätyläisiä suosittiin antamalla kunniamerkkejä, arvonimiä ja muita etuja, jopa voi puhua lahjonnasta. Kaiken kattavana houkutusena tähän liittyi sellaisen itsehallinnollisen aseman antaminen suomalaisille, mitä näillä ei Ruotsin yhteydessä ollut eli

suomalaiset oli vedettävä itse rakentamaan maansa tulevaisuutta. Tällaiseen Porvoon valtiopäivät tarjosivat erinomaisen tilaisuuden.

Porvoon valtiopäiviin ehti osallistua 134 edustajaa. Porvoossa ei tehty päätöksiä eikä sopimuksia; ne kutsuttiin koolle antamaan neuvoja keisari-suuriruhtinaalle neljässä erikseen nimetyssä asiaryhmässä: sotalaitosta, kruununveroja, rahalaitosta ja Suomen korkeinta hallintoa koskevista asioista. Keisari noudatti toisissa asioista säätyjen toiveita, toisissa jätti ne huomiotta. Säädyt esittivät omaa tai entistä Ruotsin rahaa, mutta saivat ruplan. Ensiarvoista oli keisarin päätös antaa suuriruhtinaskunnan rahatulot sen omaan käyttöön, mikä merkitsi Suomen valtionalouden perustamista. Kaupan jatkuminen Ruotsin kanssa entisellään oli myös säätyjen toivomus, samoin ruotsin kielen jatkuminen virallisena kielenä. Laajuudeltaan ensi luokan asia oli oman hallituksen, hallituskonseljin, perustaminen, joka pantiin Porvoossa alulle ja jonka ohjesäännön keisari kesällä vahvisti. Hallituskonseljin avajaisistunto pidettiin 2.10.1809 Turussa, mikä merkitsi Suomen keskushallinnon alkua. Näin säätyjen neuvot edistivät oman valtion muodostumista.

Keisari Aleksanteri näki Porvoon säätykokouksen osana Suomen rauhoituspolitiikkaa, keinona rakentaa keisarikulttia hyvästä hallitsijasta. Keisarissa oli näyttelijän ja hurmaajan taipumuksia, ja hän myös onnistui tässä roolissa eli poliittisessa paraatissa, kuten koulupoikana Porvoon tapahtumia seurannut A. I. Arwidsson myöhemmin niitä kutsui. Jo näytelmän lavastaminen oli vaativa tehtävä. Porvoon rajalle rakennettiin kunniaportti, kaukaisina malleinaan Rooman triumfikaaret. Tällainen oli pystytetty keisarien Napoleonin ja Aleksanterin tavatessa edellisenä syksynä Erfurtissa ja nyt Aleksanterin vieraillessa myös Loviisassa, Helsingissä ja Turussa. Porvoon komea portti oli liki 20 metriä korkea rakennelma, jossa oli antiikin symbolihahmoja ja tekstejä valistuksen, lakien ja Suomen suojelijalle. Kahdesta porvaritalosta yhdistettiin keisarille palatsi ja katuja peitettiin lankkusilloilla. Lukiotaloon sisustettiin Valtiosali, jonne rakennettiin tuomiokirkon tavoin koroke valtaistuinta varten.

Itse valtaistuin tuotiin Pietarista ja oli yksi kuudesta eri puolelle keisarikuntaa sijoitetuista valtaistuimista. Jokainen Kansallismuseossa käynyt on siihen tutustunut. Sen taustaseinällä oli kirkossa punasamettinen kangas, jossa oli kirjailtuna Venäjän kaksoiskotka. Valtiotalon salissa tausta oli matalampi, ja siinä oli Suomen leijona. Valtiopäivämiehiä ja muita vieraita varten oli 87 talosta varattu 43 salia ja 158 kamaria; suuri investointi pienessä kaupungissa. Lisäksi oli teetettävä monenlaista rekvisiittaa kuten maamarsalkalle sauva ja aatelisille univormut.

Avajaiset kestivät kaksi päivää. Keisari saapui Porvooseen kauniissa talvisäässä puolelta päivin maanantaina 27. maaliskuuta. Hän otti iltapäivällä vastaan valtiopäivämiehet ja järjesti arvovieraille illalliset, joita varten oli Pietarista tuotu lauma kokkeja ja valtaisa määrä astioita. Koko kaupunki oli juhlavalaistu kuten seuraavanakin iltana, jolloin keisarin kustannuksella pidettiin upeat tanssiaiset. Tällaisia juhlia ei ollut ennen Suomessa nähty, saati sitten Porvoossa. Eikä ollut nähty sellaisia kulkueitakaan kuin heti seuraavana päivänä 28. maaliskuuta, tästä hetkestä tasan kaksi sataa vuotta sitten, jolloin tuomiokirkossa pidettiin avajaisjumalanpalvelus. Aatelittomat säädyt ja muu yleisö olivat kirkossa valmiina, kun sinne saapuivat kulkueena työttöihäntuisten airueiden johdolla ensin aatelissäätö ja sitten keisarin seurue ja lopuksi hallitsija itse sellaisen ihmeen kuin taivaaksi kutsutun, korkeiden upseerien kannattaman hopeakankaisen katoksen alla kävellen. Tuomiokirkossa saarnasi tuomiorovasti Magnus Jacob Alopaeus puhuen yksimielisyyden suuresta merkityksestä. Tämän jälkeen valtiopäivämiehet ja seurue, taas keisari viimeisenä, lähtivät kohti Valtiotaloon, jonne valtaistuin siirrettiin. Sen eteen keisari asettui seisomaan, kuten oli tehnyt tuomiokirkossakin. Keisari piti ruotsiksi tulkitun ranskankielisen puheen, jossa hän tähdensi, että säätyjen kokoontuminen tulee olemaan käännekohta suomalaisten poliittisessa olemassaolossa.

Seremoniat jatkuivat keskiviikkona 29. maaliskuuta, jolloin tapahtui nk. tunnustusakti, ruotsiksi hyllning, jolloin säädyt vanhoivat uskollisuuden valan hallitsijalle, joka puolestaan vahvisti pitävänsä voimassa suomalaisten kristillisen opin, perustuslait ja oikeudet. Jo tulopäivänä hän oli allekirjoittanut niitä koskevan julistuksen, joka jaettiin kaikkiin kirkkoihin. Suuriruhtinaan ja uusien alamaisten side vahvistettiin nyt juhlallisina traditioin, kuten hallitsijan vaihtuessa oli tapana. Tilaisuus päättyi tykinlaukauksiin, joilla muutenkin juhlistettiin avajaispäiviä, samoin myös valtiopäivien päättäjäisiä 19. päivänä heinäkuuta. Päättäjäispuheessaan keisari lausui tunnetut sanat suomalaisten, tämän rehellisen ja jalon kansan, korottamisesta tästä lähtien kansakuntien joukkoon. Kun Gustaf Mauritz Armfelt kaksi vuotta myöhemmin tuli Suomen rakentamishojelman johtoon, hän muovasi poliittiseksi ohjelmakseen tunnuslauseen: ruotsalaisia emme ole, venäläisiksi emme halua tulla, olkaamme siis suomalaisia. Näitä meille hyvin tuttuja lauseita voimme kutsua Porvoon hengeksi.

Suomen eroa Ruotsista edisti kolme Porvoon säätykokouksen kanssa samanaikaista tapahtumaa. Ensinnäkin, ja se oli kohtalon sattumaa, suomalaisten entinen kuningas Kustaa IV Aadolf vangittiin ja erotettiin samana päivänä jolloin säädyt vanhoivat valan suuriruhtinas Aleksanterille. Toiseksi: Kainuun sopimuksella 25. päivänä maaliskuuta viimeiset suomalaiset joukot (5500 miestä) alkoivat paluun Ruotsista kotiseudulleen, mikä merkitsi sitä että Suomen armeija lakkasi olemasta. Kolmanneksi: Tukholmaan keväällä kokoontuville valtiopäiville suomalaisia ei enää kutsuttu eikä siellä hyväksytty vuoden 1809 hallitusmuoto enää koskenut Suomea. Haminan rauha syyskuussa lopullisesti vahvisti Ruotsin kuningaskunnan jakaantumisen kahtia. Tästä lähtien kummatkin puoliskot ovat jatkaneet omaa elämäänsä. Korvaukseksi Suomesta Ruotsi sai muutama vuosi myöhemmin Norjan.

Mutta Suomenkin alue kasvoi, Haminan rauhassa Lapilla ja 1812 Venäjälle 1700-luvun rauhoissa luovuteuilla alueilla. Syntyi se alueellinen Suomi, jota Suomi-neidon hahmo on symboloinut.